

A néprajzi gyűjtés kezdetei a Bánságban

A Bánság a maga etnikai sokarcúságával kitűnő terepe a néprajzi megfigyeléseknek és gyűjtéseknek. Már a XVII. században Evliya Cselebi török utazó számos adatot őrzött meg útinaplójában a Temesköz népeinek szokásairól, viseletéről, építkezéséről; a XVIII. században a tudós Bél Mátyás *Descriptio Comitatus Temesvariensis* című 1731-ben latin nyelven írt munkájában Temes, Torontál és Krassó megye topográfiai leírása kapcsán a parasztság életkörülményeit is bemutatta; az olasz Griselliniek a Bánság történetéről szóló, német változatban 1780-ban megjelent könyvében oldalakat olvashatunk a tartomány lakosságának sajátosságairól; ezekről a korabeli utazók mindegyike (Johann Kasper Steube, Johann Lehmann, gróf Hofmannsegg és mások) megemlékeznek, s még II. József sem mulasztotta el, hogy bánsági utazásai alkalmával (1768–1773) naplójába egy-egy meglepő felfedezést be ne jegyezzen.

A néprajz mint önálló tudomány a Bánságban a múlt század második felében kezdett kibontakozni. Az első magyar nyelvű temesvári hetilap, a *Delejtű* második évfolyamában (1859) Csaplár Benedek szegedi tanár tollából jelent meg 12 folytatásból álló cikksorozat: *Szózat a néphagyományok gyűjtése tárgyában*. Ezt követően napvilágot is látott a lapban több írás a szellemi néprajz köréből, míg a tárgyi néprajzot a *Delejtűben* mindössze egyetlen, a népviseletről s megőrzése fontosságáról szóló cikk képviselte. Ebben az időben kezdte meg a lippai születésű Atanasie Marinescu a román népköltészet termékeinek gyűjtését, valamint nyelvészeti és etnográfiai cikkeinek közlését; vele körülbelül egyidőben tette vizsgálat tárgyává a magyarszentmártoni Berecz Imre a Bánság lakosságának sajátosságait (*A Bánság népei*. Delejtű, 1859/60., 4 folytatásban).

1880-ban Czirbusz Géza, a kitűnő földrajztudós és etnográfus a temesvári Természettudományi Társulat figyelmét hívta föl a néprajzi gyűjtőmunka fontosságára, rámutatva arra, hogy a Kárpát-medencében „egyetlen vidék sem oly gazdag néprajzi, embertani adatokban [mint a Bánság]. Bolgárok, magyarok, svábok, szerbek, románok, örmények, cigányok egymás mellett és vegyest laknak itt. Azok testi jeleit leírni, szokásaikat összegyűjteni, az egyediségüket tevő pszichikumot tanulmányozni, itt nyílik a legalkalmasabb és leghálásabb tér.” (Ezért azt indítványozta, hogy a társulat fordítson különös figyelmet az antropológiai és etnográfiai megfigyelésekre, nyisson teret füzetjeiben az ez irányú kutatásoknak, gyűjtse össze a feldolgozatlanul heverő adatokat. E kérdésben Czirbusz a nagyközönséghez is kívánt szólni, és felhívását közzétette az 1881-es temesvári *Házi és népnaptárban* is. A nyolcvanas évek az etnográfia terén érdemleges termést is hoztak. Schwicker Henrik 1880-ban a cigányokról, 1881-ben a németekről, Czirbusz Géza 1882-ben a bolgárokról, 1883-ban a krassovánokról írt alapvető néprajzi munkát.

Az érdeklődés főleg a szellemi néprajzra irányult. Az erre vonatkozó tudományos értékű írások szétszórtnak, könyvek, folyóiratok, hírlapok oldalain lappanganak, a tárgyi néprajz anyaga viszont ma központi helyen, Temesvárott, két gyűjteményben kínálkozik megtekintésre: a Bánsági Múzeumnak a restaurált bástyaépületben elhelyezett néprajzi részlegén, valamint a Vadászerdőn most kialakuló falumúzeumban.

A tárgyi néprajz gyűjtőmunkája a következőképpen indult: 1900-ban Czirbusz Gézát a temesvári főgimnáziumhoz nevezték ki tanárnak. Ittléte alatt azon fáradozott, hogy létrehozzon egy etnográfiai múzeumot. Elgondolását az 1892 óta fennálló temesvári Kárpát Egyesületben propagálta. Megszállottként szorgalmazta az ügyet, s a tanulóifjúság körében is elhívtette a néprajz iránti érdeklődés magvát, amiről etnográfiai tárgyú önképzőkori pályafatélek tanuskodnak. A múzeum-alapítás tervéhez sikerült a Kárpát Egyesület hozzájárulását megnyernie, s 1904-ben létrejött a temesvári Táj- és Néprajzlati Múzeum, melynek a felsőleányiskolában Marsits Rozina igazgatónő, műkedvelő etnográfus biztosított otthont.

Még 1904-ben Czirbusz Géza és Kovács Géza szerkesztésében megjelent a Kárpát Egyesület és a néprajzi múzeum közös értesítője *Déli Kárpátok* címen. Első számában a főszerkesztő az összehasonlító néprajz módszere mellett érvel: „Elsősorban a jelenleg még meglevő etnográfiai anyagnak a megmentése és feldolgozása a főfeladatunk, s ennek alapján azon kölcsönös hatásnak kimutatása, melyet 1902-ben államköltségen szerzett. Az adományozásra felfigyelt a Könyvtár-néprajzolatra gyakorolt. Közöljük a délvidéki hét nemzetiség ethnographiájára vonatkozó összes adatokat, megfigyeléseket, ismertetjük a Néprajzlati Múzeum gyűjtött tárgyait és összehasonlítjuk a délvidéki muzeális anyagot a többi ország-részek és a balkánvidéki országok hasonló gyűjtésével.”

A közlőny kérelemmel fordult a közönséghez, hogy pártoló figyelmét terjessze ki a néprajzi múzeumra, adományozzon az etnográfia körébe vágó tárgyakat a XVIII—XX. századból (a régebbieket a történelmi és régészeti múzeum gyűjtötte), mint például: „ünneplő és házi viseletet, fehérneműt, varrottast, szőtest, himzéseket, csipkéket, szalagokat, öveket, népies házi bútorkat, ágytakarókat, asztalterítőket, agyag- és fatálatat, evőeszközöket, csutorákat, kulacsokat, gyékény- és szalmafonatokat, kosarakat, kasokat [...] stb.”

Első adományozó a temesvári Történelmi és Régészeti Társulat volt, mely 1904 februárjában átengedte a néprajzi múzeumnak azt a 21 néprajzi tárgyat, melyet 1902-ben államköltségen szerzett. Az adományozásra felfigyelt a Könyvtárak és Múzeumok Országos Felügyelősége, és kérdést intézett a Kárpát Egyesülethez, hogy a néprajzi múzeum anyaga tulajdonképpen kinek a tulajdona. A válaszból ezt olvassuk a *Déli Kárpátokban*: „A főtítkár, dr. Czirbusz Géza megnyugtatta a felügyelőséget, hogy ez a múzeum a fölépítendő temesvári múzeum alosztályának contempláltatott elejétől kezdve, s az marad továbbra is, annál inkább, mert Temesvár városa a Táj és Néprajzlati Múzeum berendezésének költségeit nagylelkűen viselte.”

A gyűjtőmunka eredményességéhez hozzájárult az, hogy a szabad liceum keretében Herrmann Antal, a kolozsvári egyetem néprajztanára 1904. március 4-én előadást tartott a bánási néprajzi munka fontosságáról. A Kárpát Egyesület múzeum-pártoló tagjai helyszíni gyűjtéseket is végeztek. Marsits Rozina és Tökés Lajos tanárok a krassovánok vidékéről, illetve a krassói románság köréből szereztek a múzeum számára anyagot. Amellett nem feledkeztek meg arról a célkitűzésről sem, hogy a balkáni népek etnografiájára is kiterjesszék figyelmüket: Marsits Rozina a szarajevói néprajzi múzeumot látogatta meg, s tapasztalatait a *Déli Kárpátok* hasábjain ismertette.

A gyűjtött vagy felfedezett anyag egyes érdekesebb darabjairól a *Déli Kárpátokban* ismertetések szelagok meg. Olvashatunk tekerőlantról, húsvéti színes tojásokról, román fakályhárkról és kötepsikről. Beszámolt a *Déli Kárpátok* az anyag folyamatos számszerű növekedéséről; második számában 56, a harmadikban már 72 tárgy beszerzéséről tudósít. Sajnos, a tárgyi néprajz kibontakozó gyűjtőmunkája nem volt hosszú életű: 1905-ben Czirbusz Gézát elhelyezték Temesvárról, s távozása után nem akadt, aki vállalta volna a *Déli Kárpátok* néprajzi részének szerkesztését; a múzeum pedig az eredeti terv szerint beolvadt a Történelmi és Régészeti Társulat múzeumába, s annak keretében fejlődött a mai gazdag gyűjteményé.

Büchl Antal

